

Ρεαλισμός και Νατουραλισμός

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΔΓΡ 51, ΕΑΠ)
Δολίχη, 5- 2017

Περιεχόμενα:

1. Ρεαλιστικά και Νατουραλιστικά Στοιχεία:
 - α. στο διήγημα του Τσέχωφ «Θλίψη» (1886)
 - β. στο διήγημα του Μωπασσάν «Μια βεντέτα» (1883)
2. Ειδολογικά χαρακτηριστικά και αφηγηματικά τεχνάσματα των διηγημάτων
 - α. Τσέχωφ «Θλίψη»
 - β. Μωπασσάν «Μια βεντέτα»

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Το ρεύμα του ρεαλισμού και του νατουραλισμού άνθισαν κατά τον 19ο αιώνα. Μελετώντας τα διηγήματα του Τσέχωφ «Θλίψη» (1886) και του Μωπασσάν «Μια βεντέτα» (1883), στην παρούσα εργασία θα κατατάξουμε τα έργα στα λογοτεχνικά ρεύματα του ρεαλισμού και του νατουραλισμού. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα ειδολογικά χαρακτηριστικά και τα αφηγηματικά τεχνάσματα που χρησιμοποιούνται στα δύο διηγήματα και εντάσσονται στα εν λόγω λογοτεχνικά ρεύματα.

1. Ρεαλιστικά και Νατουραλιστικά Στοιχεία:

α. στο διήγημα του Τσέχωφ «Θλίψη» (1886)

Ο ρεαλισμός παραπέμπει στη συνειδητή αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας και στην αναπαράσταση της πραγματικότητας εστιάζοντας σε μια αστική κοινωνία και η αληθοφάνεια αξιώνεται με αντικειμενικό και αμερόληπτο ύφος.¹ Η αληθοφάνης απεικόνιση της πραγματικότητας συνδέεται με την κριτική στάση απέναντι στα προβλήματα της μοντέρνας ζωής (ταξικές διαφορές, εξαθλίωση εργατών, υποκρισία των αστών, ατομικισμός, ωφελιμισμός και υλισμός).²

Τα ρεαλιστικά στοιχεία, στο διήγημα «Θλίψη», του Αντόν Τσέχωφ,³ εντοπίζονται στην περιγραφή της

αστικής κοινωνίας, όταν ο αφηγητής αναφέρεται σε μια νύχτα κατά την οποία έπεφτε χιόνι και ο πρωταγωνιστής, ο Ιόνα Ποτάποφ, ο οποίος ήταν ένας εργαζόμενος αμαξάς εξυπηρετούσε πελάτες. Με την περιγραφή του αφηγητή και μέσα από τους διαλόγους των χαρακτήρων περιγράφεται η εξωτερική πραγματικότητα του τοπίου που διαδραματίζονται οι σκηνές. Το ύφος του αφηγητή είναι αντικειμενικό και αμερόληπτο, καθώς ο Τσέχωφ περιγράφει μόνο τη σκηνή, χωρίς να προβαίνει σε ερμηνείες ή σε διδακτικές θεωρίες για το τί είναι ηθικό ή ανήθικο, για παράδειγμα.

Όπως οι γάλλοι ρεαλιστές, οι οποίοι επιχειρούν να αναπαραστήσουν την πραγματικότητα και το προσωπικό δράμα των ηρώων τους να το αναγάγουν σε διερεύνηση της κοινωνικής συμπεριφοράς,⁴ μπορούμε να πούμε το ίδιο και για τον Τσέχωφ ο οποίος αναπαριστά το προσωπικό δράμα του Ιόνα, του οποίου η έλλειψη επικοινωνίας με τους ανθρώπους και η μοναξιά αποτελούν τον κορμό του διηγήματος και αντανακλούν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της κοινωνίας.

Η τριτοπρόσωπη αφήγηση, η οποία αποτυπώνει την αληθοφάνεια (αν και χαρακτηριστικό του αγγλικού ρεαλισμού) και περιγράφει τη σύγχρονη βιομηχανική και αστική κοινωνία σε καθορισμένο χώρο και χρόνο,⁵ απαντάται και στο διήγημα του Τσέχωφ.

Στη «Θλίψη» διακρίνονται και νατουραλιστικά στοιχεία, καθώς η εικόνα τόσο του αμαξά όσο και της κοινωνίας παρουσιάζεται ως ιδιαίτερα απαισιόδοξη και αδιέξοδη. Ο Ιόνα επιχείρησε να μιλήσει για το θάνατο του γιου του επανειλημμένα σε ανθρώπους αλλά δεν κατάφερε ούτε μια φορά να τον ακούσει κάποιος, παρά μόνο το άλογό του στο οποίο εξιστόρησε όλη την αλήθεια. Νατουραλιστικά στοιχεία, ακόμη, αποτελούν ορισμένοι χαρακτήρες όπως οι πελάτες που κυκλοφορούσαν τη νύχτα και παραπλέμπουν σε περιθωριοποιημένες ή παραβατικές φυγούρες.⁶

β. στο διήγημα του Μωπασσάν «Μια βεντέτα» (1883)

Το διήγημα «Μια βεντέτα» του Μωπασσάν⁷ κινείται στο ρεαλιστικό ρεύμα της εποχής, καθώς περιγράφεται με γλαφυρό και ρεαλιστικό τρόπο η πόλη στην οποία ζούσε η χήρα του Πάολο Σαβερίνι με το γιο και τη σκύλα της «Η πόλη, κτισμένη σε μια προεξοχή του βουνού [...] Από δω φτάνουν ως τα πρώτα σπίτια [...] τα μικρά ιταλικά ή σαρδηνιακά ψαροκάικα...». Και στο διήγημα αυτό, η αληθοφάνεια αξιώνεται με αντικειμενικό και αμερόληπτο τρόπο σε τριτοπρόσωπη αφήγηση και αποφεύγεται η οποιαδήποτε υποκειμενική ερμηνεία του αφηγητή.

Ο Μωπασσάν στράφηκε σε τρόπους γραφής που σχετίζονται με το μυστήριο και την πνευματική αναζήτηση με πιο ποιητική έκφραση.⁸ Περιέγραψε τη μεθοδολογία παρατήρησης του κόσμου, η οποία εστιάζει στην παρατήρηση του περιγραφόμενου αντικειμένου μέχρι να ανακαλυφθεί μια πλευρά που δεν την έχει δει κανείς μέχρι τώρα. Συχνά τα διηγήματά του μετατρέπουν τη ρεαλιστική αφήγηση της αστικής κοινωνίας σε αλλόκοτες, θλιβερές ή νοσηρές ιστορίες πάντα στο πλαίσιο του ρεαλισμού.⁹ Πράγματι, στο διήγημα «Μια βεντέτα» η χήρα μετατράπηκε σε δολοφόνο του δολοφόνου του γιου της, η οποία, αν και ανήμπορη, κατάφερε να πετύχει το σκοπό της με πανούργο τρόπο. Το γεγονός, ακόμη, ότι η ίδια, ως μάνα, δεν θρήνησε το σκοτωμένο γιο της, αλλά το έκανε συνεχώς η σκύλα της αντί γι' αυτή, παραπέμπει σε αλλόκοτη, θλιβερή και νοσηρή ιστορία, εντάσσοντας το διήγημα στα χαρακτηριστικά του ρεύματος του νατουραλισμού.

Οι νατουραλιστές λειτουργούσαν με βάση την επιστημονική αντικειμενικότητα αποφεύγοντας τις υποκειμενικές ερμηνείες. Π.χ. ο Ζολά, ο οποίος επηρέασε και τον Μωπασσάν, συνδέσε την αιτιακή σχέση της βιολογίας με τη «φυσική εξέλιξη» και εστίαζε στο περιβάλλον των κοινωνικά απόκληρων και των κακοποιών.¹⁰ όπως συμβαίνει στο «Μια βεντέτα». Επίσης, ο νατουραλισμός εμπεριέχει την άποψη ότι δεν υπάρχουν μεταφυσικές δυνάμεις και συνδέεται με την εξέταση της ίδιας της φύσης και των επιστημών.¹¹ Η περιγραφή του άψυχου σώματος του νεκρού γιου, ο οποίος δέχθηκε τις πρώτες βοήθειες και οι θρόμβοι αίματος οι οποίοι είχαν πήξει στα γένια και τα μαλλιά του, εντάσσονται στην επιστημονική αντικειμενικότητα σχετικά με το άψυχο σώμα. Η απουσία, ακόμη, των μεταφυσικών δυνάμεων επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η μητέρα δεν ήλπιζε στον Θεό για την τιμωρία του δολοφόνου του γιου της, αλλά θεώρησε ότι ήταν δική της υποχρέωση να απονεμίσει δικαιοσύνη.

2. Ειδολογικά χαρακτηριστικά και αφηγηματικά τεχνάσματα των διηγημάτων

Η αφηγηματική δράση στα διηγήματα του Τσέχωφ, αλλά και του Μωπασσάν συμβάλλει καθοριστικά στη γενική εντύπωση του αναγνώστη και με τη χρήση αντιθετικών στοιχείων, προκαλούνται συγκρούσεις (όπως η σύγκρουση δύο κόσμων) στην αντίληψη του αναγνώστη. Ο αφηγηματικός παροξυσμός, το οξύμωρο, αντιθετική εξέλιξη της αφήγησης και η καταληκτική αιχμή αποτελούν δομικά χαρακτηριστικά του διηγήματος. Η τραγική ειρωνεία αποτελεί επίσης στοιχείο των διηγημάτων, όπως και η «διχοτόμηση» του διηγήματος σε δύο χρόνους: έναν που προηγείται της αποκαλυπτικής επίδρασης και έναν που έπεται αυτής με αποτέλεσμα να αποκαλύπτονται δύο ερμηνείες.¹² Ο περιορισμός του αριθμού των

προσώπων στην πλοκή του διηγήματος και η χρήση ενός προπαρασκευασμένου (αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας τον οποίο κατανοεί ο αναγνώστης, γνωστό πρόσωπο, μετακινούμενος ήρωας στα διηγήματα) αφηγηματικού υλικού αποσκοπούν στην εύκολη ανάγνωση και κατανόηση.¹³

α. Τσέχωφ «Θλίψη»

Στη «Θλίψη» του Τσέχωφ συγκρούονται δύο κόσμοι: οι φτωχοί -χαμηλή κοινωνική τάξη- με τους πλούσιους -υψηλή κοινωνική τάξη-, όταν ο φτωχός αμαξάς αντιμετωπίζει την υπεροπτική συμπεριφορά των πελατών του «Φτου, που να σε πάρει ο διάολος!, Θα τρέξεις παλιοχολέρα για όχι;».

Το διήγημα «διχοτομείται» στο σημείο που αναφέρεται ο θάνατος του γιου του Ιόνα, αποκαλύπτοντας τον πόνο του πρόσφατου παρελθόντος, με κατάληξη στο παρόν της μιας νύχτας όπου διαδραματίζεται η πλοκή και ο χρόνος που εξελίσσεται η πλοκή αφορά μόνο λίγες ημέρες.

Τα πρόσωπα που λαμβάνουν χώρα στο διήγημα αφενός είναι λίγα και αφετέρου πρόκειται για απλά καθημερινά πρόσωπα, προκειμένου ο αναγνώστης να κατανοήσει ευκολότερα το έργο.

Ο αφηγηματικός παροξυσμός και το οξύμωρο, ο οποίος χαρακτηρίζει το διήγημα, προκαλεί την αίσθηση του παράδοξου όταν οι ήρωες αντιμετωπίζουν με απάθεια το άκουσμα του θανάτου του γιου του Ιόνα, ενώ ο αμαξάς καταλήγει να μιλήσει μόνο στο άλογό του. Εντείνεται, επίσης, το αίσθημα του φόβου λόγω της επικινδυνότητας του επαγγέλματος του αμαξά.

Οι δύο κόσμοι εξελίσσονται παράλληλα στο έργο, επικεντρώνοντας στη ζωή του φτωχού Ιόνα, στη μοναξιά του και στην έλλειψη επικοινωνίας με τους ανθρώπους, οι οποίοι απώλεσαν κάθε ευαισθησία και η ζωή των ανθρώπων της τάξης του Ιόνα εξισώνεται με το ζώο στο οποίο τελικά μιλάει.

Η καταληκτική αιχμή του διηγήματος σημειώνεται στο τέλος, όταν ο αμαξάς μοιράζεται τον πόνο του με το άλογο και προκαλεί τον αναγνώστη να ξαναδιαβάσει το κείμενο με κριτική ματιά, καθώς γνωρίζει πλέον τη μοναξιά του αμαξά και την έλλειψη επικοινωνίας με τους ανθρώπους.

β. Μωπασσάν «Μια βεντέτα»

Ο ρόλος της γριάς μάνας που από θύμα μετατρέπεται σε θύτης (επιζητώντας και την ευλογία του Θεού) και καθώς δεν θρηνεί το παιδί της (πράγμα που το κάνει η σκύλα της) αλλά σχεδιάζει μόνο την εκδίκηση του θανάτου του, αποτελούν οξύμωρα σχήματα και συμβάλλουν στην αντιθετική εξέλιξη στο διήγημα. Τα τρία καθημερινά πρόσωπα που συμμετέχουν στην πλοκή του διηγήματος, εξυπηρετούν,

όπως και στο «Θλίψη» του Τσέχωφ, την εύκολη κατανόηση του έργου από τον αναγνώστη.

Ο αφηγηματικός χρόνος είναι μεγάλος, αφού ο αφηγητής κάνει μια αναδρομή στη ζωή των ηρώων οι οποίοι ζούσαν στο Μπονιφάτσιο. Η αφήγηση είναι γραμμική και το διήγημα δεν διχοτομείται. Έπεται η επιτάχυνση στο σημείο που σκοτώνεται ο γιος της χήρας και πλέον η αφήγηση περιορίζεται σε λίγες ημέρες.

Η καταληκτική αιχμή στο έργο, όταν η γριά σκότωσε το δολοφόνο και «τη νύχτα εκείνη κοιμήθηκε καλά», επιβεβαιώνει τη μοιραία κατάληξη της πλοκής, στην οποία προϋπήρχε η αντιθετική ένταση και οδηγεί τον αναγνώστη σε μια δεύτερη ανάγνωση ώστε να ανακαλύψει ό,τι δεν πήρε από την πρώτη ανάγνωση.¹⁴

Επίλογος

Η συνειδητή αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας, η τριτοπρόσωπη αφήγηση, η αναπαράσταση της πραγματικότητας μιας αστικής κοινωνίας με αληθοφάνεια, καθώς και με αντικειμενικό και αμερόληπτο ύφος, αποτελούν στοιχεία του ρεαλισμού που απαντώνται τόσο στη «Θλίψη», του Τσέχωφ, όσο και στο «Μια βεντέτα» του Μωπασσάν.

Και στα δύο διηγήματα σημειώνονται χαρακτηριστικά του νατουραλισμού, ιδιαίτερα στο έργο του Μωπασσάν στο οποίο οι χαρακτήρες και η κοινωνία παρουσιάζονται περισσότερο αρνητικοί, απαισιόδοξοι και πανούργοι.

Η χρήση αντιθετικών στοιχείων, ο αφηγηματικός παροξυσμός, το οξύμωρο, η αντιθετική εξέλιξη της αφήγησης, η καταληκτική αιχμή, ο περιορισμός του αριθμού των προσώπων στην πλοκή και η χρήση απλών καθημερινών ανθρώπων αποτελούν χαρακτηριστικά και αφηγηματικά τεχνάσματα των έργων που μελετήσαμε.

Βιβλιογραφία

- Βλαβιανού, Α., Γκότση, Γ. κ.ά., 2008. *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας*, τ. Β', Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Βλαβιανού, Α. 2008. Το διήγημα στην καμπή του 19ου αιώνα. Από την κλασική αρτιότητα στις πρώτες καινοτόμες αποκλίσεις (απόσπασμα), στο *Ανθολόγιο Κριτικών Κειμένων*, φιλολογική επιμ. Αποστολή, Π., Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σ.σ. 186-198.

- Travers, M. 2005. *Το λογοτεχνικό εργαστήριο: Νατουραλισμός, Ιστορία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από τον ρομαντισμό ως το μεταμοντέρνο*, μτφρ. Ναούμ, Ι. & Παπαηλιάδη, Μ. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Λογοτεχνικά κείμενα:

- Αντόν Τσέχωφ, «Θλίψη», Η κυρία με το σκυλάκι και άλλα διηγήματα, μτφρ. Νίκος Παπανδρέου, Ράντουγκα-Σύγχρονη Εποχή, Μόσχα-Αθήνα 1990, σσ. 119-125.
- Γκυ ντε Μωπασσάν, «Η βεντέτα», Επίλεκτα διηγήματα, μτφρ. Φοίβος Ι. Πιομπίνος, Ίκαρος, Αθήνα 2005, σσ. 205-210.

1 Βλαβιανού κ.ά (2008), σ.σ. 152-154.

2 Ό.π. σ.σ. 160-161.

3 βλ. Λογοτεχνικά Κείμενα: Αντόν Τσέχωφ, «Θλίψη», σ.σ. 119-125.

4 Βλαβιανού κ.ά. (2008), σ. 154.

5 Ό.π. (2008), σ. 157.

6 Για το Νατουραλισμό βλ. Βλαβιανού κ.ά (2008), σ.σ. 164, 178.

7 βλ. Λογοτεχνικά Κείμενα: Γκυ ντε Μωπασσάν, «Η βεντέτα» σ.σ. 205-210.

8 Βλαβιανού κ.ά (2008), σ.σ. 178-179.

9 Ό.π. σ.σ. 179-180.

10 Travers (2005), σ.σ. 174-177.

11 Βλαβιανού κ.ά (2008), σ. 177.

12 Ό.π. σ.σ. 191-192.

13 Ό.π. σ.σ. 193-194.

14 Για την καταληκτική αιχμή στα έργα του Μωπασσάν, βλ. Βλαβιανού (2008), σ.σ. 191-192.